

MODEL „STYLU TWÓRCZEGO ZACHOWANIA SIĘ” JAKO WSKAŹNIK POZYCJI SPOŁECZNEJ UCZNIÓW W GRUPIE¹

Andrzej Strzalecki*

Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej

Warszawa

„CREATIVITY AS A STYLE” AS A THEORETICAL MODEL EXPLAINING THE SOCIAL POSITION OF PUPILS IN THE GROUP

Summary: The paper reports empirical research aiming to explain psychological factors of social position (social recognition and social popularity, measured by the sociometric index) of 13 and 14 years old pupils (N=52). The author's model of „The Creativity as a Style” represented by the Creativity Behavior Questionnaire (The CBQ) was used. Also Niebrzydowski's Self-estimation inventory – all covering the domain of personality, and Buss and Plomin EAS temperament questionnaire (version for teachers and parents) which represent domain of temperament, and Ziemska's questionnaire of parental attitudes (altogether 19 independent variables) were used. The criterion is best explained by three factors of The CBQ: Life Approval (.42), Strength of Ego (.48), and Self-realization (.31). As complementary factors come: high Self-estimation (.41) (Niebrzydowski's inventory), Emotionality (-.41), and Shyness (-.29) from (The EAS questionnaire); and the following factors from parental attitudes questionnaire: Domination (-.36), Helplessness (-.42), Concentration (-.28), and Distance (-.42). The findings point out to an important problem, namely of „the efficient personality”. This construct, once introduced by Obuchowski (1982), seems to be useful also in explaining social position of children in a group.

Wprowadzenie

Miejsce, jakie człowiek zajmuje w społeczeństwie pełni ważną rolę w informowaniu innych o znaczeniu osoby, czasami jej wartości, ale jest też, przede wszystkim, ważną zmienną psychologiczną, która w wyniku sprzężeń zwrotnych wpływa na jej obraz siebie. Nic więc dziwnego, że badania w tym zakresie stanowią pokątną część badań psychologii osobowości i psychologii społecznej (Cialdini, 1994; Aronson i in., 1997). Zdobywanie uznania społecznego i popularności w grupie jest procesem dynamicznym, którego przebieg i długość zależy od kontekstu społecznego lub/i historycznego oraz cech człowieka. Na pewno jest to proces, którego początki możemy cofnąć do okresu wczesnego dzieciństwa, podobnie, jak w przypadku procesu kształtowania się umiejscowienia poczucia kontroli lub potrzeby afiliacji (por. Reykowski, 1992). Nie wiemy jednak dokładnie, jakie cechy psychologiczne wpływają na zdobywanie uznania społecznego i popularności w grupie w okresie szkolnym, mimo badań prowadzonych np. nad przywództwem (por. Niebrzy-

¹ Autor pragnie podziękować pani mgr Danucie Deptule za przeprowadzenie badań terenowych.

* Korespondencję kierować pod adresem: Andrzej Strzalecki, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, ul. Podleśna 61, 01-673 Warszawa.

dowski, Stasiołek, 1999). Autorowi wydawała się więc interesująca próba prześledzenia czynników psychologicznych mających wpływ na uznanie społeczne i popularność dzieci w grupie. Można było przypuszczać, iż na proces ten oddziałuje wiele czynników. Rozsądnym założeniem metodologicznym było zatem przyjęcie modelu wielozmiennowego, który choć w części realizował postulat systemowości badań (Stasiakiewicz, 1999; Strzałecki, 1999 c).

Modelem psychologicznym podstawowym, zastosowanym w prezentowanych badaniach był model *Stylu Twórczego Zachowania* (Strzałecki, 1989, 1992, 1993, 1996, 2000), który w sposób całościowy uwzględnia dziedzinę osobowościową, poznawczą i aksjologiczną. Za interesujące uznano uzupełnienie modelu o zmienne temperamentalne i środowiskowe, które odgrywają ważną rolę w rozpoznaniu analizowanego zagadnienia.

Model teoretyczny

A. W celu zbadania wpływu dziedziny osobowościowej na kształtowanie się pozycji społecznej uczniów w klasie (uznania społecznego i popularności) wybrano koncepcję *Stylu Twórczego Zachowania*. Koncepcja ta jest próbą holistycznego (systemowego – por. Stepulak, 1995) ujęcia mechanizmów twórczości, w której pojęcie sprawności systemu osobowościowego odgrywa kluczową rolę. „Sprawność systemu osobowościowego” (Strzałecki, 1989, s.187, 1996, s. 168, 2000; Strzałecki, Kot, 2000) lub jak postuluje Obuchowski (1982) – „osobowość efektywna”, wiąże się ze zdolnością do stabilnego działania w długim horyzoncie czasowym, ze zdolnością do dokonywania radykalnej restrukturyzacji i transgresji ze względu na formułowane cele, zdolnością do adaptacji do nowych możliwości sytuacyjnych, a także zdolnością do realizacji „zadań odległych” (Obuchowski, 1985). Istnieje wiele argumentów teoretycznych i danych empirycznych, iż tak rozumiana sprawność systemu osobowościowego jest istotnym warunkiem realizowania zarówno zadań poznawczych, jak i praktycznych, a więc zmierzających do zmiany rzeczywistości (Pszczółowski, 1978). Zasadne jest stwierdzenie, iż w obrębie tych celów praktycznych znajdują się również indywidualne cele zyskania przewagi nad innymi, zapewnienia sobie popularności, a przez to pozycji społecznej w grupie. Można więc przypuszczać, że koncepcja *Stylu Twórczego Zachowania* będzie użyteczną w podjętych badaniach.

Została ona opracowana początkowo do wykazania psychologicznych uwarunkowań rozwiązywania twórczych problemów naukowych (Strzałecki, 1989, 1992, 1993), później była również z powodzeniem stosowana w takich dziedzinach, jak motywacje naukowe (Strzałecki, 1998), powodzenie w twórczej przedsiębiorczości (Strzałecki, 1996, 2000; Strzałecki, Kot, 2000), psychologia sztuki (Lasecka, 1999; Strzałecki, Furmański, 2000) oraz percepcja reklamy (Strzałecki, Rudnicka, 1998), wykazując transsytuacyjną ogólność i użyteczność.

Operacyjną definicją konstruktu *Styl Twórczego Zachowania* jest kwestionariusz „Style zachowania się” (Wersja A – 120 pytań; Strzałecki, 1999 a), mierzący pięć następujących czynników wyizolowanych w wyniku analizy czynnikowej 1390 osób (Strzałecki, 1998):

1. Aprobata życia – to gotowość cieszenia się życiem wbrew doznawanym niepowodzeniom; zdolność samodzielnego podejmowania decyzji i kierowania się własnym syste-

mem wartości; umiejętność kierowania swoim życiem, sprawiająca, iż nabiera ono spójności i sprawności.

2. Silne ego – to wyraźna identyfikacja i aprobatą własnego *ja*, umiejętność koncentracji na problemach i gotowość do ich rozwiązywania wbrew oporom wewnętrznym i występującym przeszkodom zewnętrznym; umiejętność samodzielnego radzenia sobie w różnych sytuacjach i brak poszukiwania wsparcia ze strony innych; umiejętność utrzymywania przyjętego kierunku działania i całościowego widzenia postawionych zadań. Silne ego to własny i spójny system wartości, gotowość do przewycięzania niepokoju, to stałość kierunku działania.
3. Samorealizacja – gotowość do stawiania przed sobą długofalowych, ambitnych a zarazem konkretnych zadań oraz umiejętność ich realizacji; to gotowość doznawania satysfakcji z rozwiązywania problemów stanowiących wyzwanie dla jednostki. Samorealizacja jest tu rozumiana jako zdolność podporządkowywania celów cząstkowych celom nadrzędnym, będącym kulminacją aspiracji życiowych; to tendencja do wprowadzenia ładu tam, gdzie istnieje chaos, to gotowość rezygnacji z chwilowych gratyfikacji na rzecz satysfakcji z realizacji „zadań odległych”.
4. Giętkość struktur poznawczych – to elastyczność w stosowaniu strategii rozwiązywania problemów; zdolność łączenia pojęć z odległych dziedzin; oryginalność i innowacyjność; biegłość w dokonywaniu analizy i syntezy danych, chwytania „istoty problemu”, zdolność poszukiwania analogii, a także dążenie do uzyskiwania rozwiązań charakteryzujących się logiką, przejrzystością i pięknem; to gotowość do podejmowania trudnych zadań i zdolność generowania dużej liczby ich rozwiązań.
5. Wewnętrzna sterowność – to umiejętność przeciwstawiania się presji grupy; przejawianie autentycznego i spójnego systemu wartości; to gotowość prezentowania własnych poglądów nawet wówczas, gdy otoczenie uznaje je za niepopularne; to zdolność realizowania własnych zadań wbrew naciskom innych; to energia i rozmach w podejmowaniu działań, a także gotowość rozpoczynania wszystkiego od początku w sytuacji zagrożenia i klęski.

W badaniach zdecydowano uwzględnić dodatkowo wymiar samooceny, jako ważny konstrukt psychologiczny odgrywający istotną rolę regulacyjną w zachowaniu się człowieka (Dymkowski, 1992; Reykowski, 1992), w tym – w pełnieniu funkcji przywódczych i wpływający na pozycję społeczną w grupie. W badaniu posłużono się „Kwestionariuszem samooceny” Niebrzydowskiego (1989), będącym prostą metodą służącą do pomiaru tego komponentu obrazu własnej osoby, w której uwzględniono zarówno cechy pozytywne, jak i negatywne.

B. Kolejną dziedziną, w obrębie której poszukiwano uwarunkowań pozycji społecznej uczniów była dziedzina temperamentalna, zaś wybraną koncepcją badań była teoria Bussa i Plomina (1986; por. Oniszczenko, 1997). Jest ona szczególnie ważna z tego względu, iż traktuje temperament jako dziedziczony zespół cech osobowości, ujawniający się już we wczesnym okresie życia człowieka i stanowiący podstawę w kształtowaniu i rozwoju osobowości. „Kwestionariusz Temperamentu EAS-C” pozwala na pomiar następujących czynników: 1. Emocjonalności, 2. Aktywności, 3. Towarzyskości i 4. Nieśmiałości.

Na pomiar „Emocjonalności” składają się trzy subskładniki: niezadowolenie, strach i złość. „Niezadowolenie”, określone przez Bussa i Plomina (1986; za Oniszczen-

ko, 1997, s. 8), jest tendencją do „łatwego i silnego reagowania niepokojem, którego ważnym składnikiem jest poziom pobudzenia układu sympatycznego” (Oniszczenko, 1997, s. 9). „Strach wiąże się ze skłonnością do unikania awersyjnej stymulacji, a także próbami ucieczki przed zagrożeniem. Mogą im towarzyszyć oznaki typowe dla dystresu, takie jak płacz czy przeraźliwy krzyk (wrzask)” (Oniszczenko, 1997, s. 9). „U małych dzieci typowymi przejawami złości są: atakowanie, odsuwanie lub odpychanie przedmiotów albo głośne skarżenie się na szkodliwy bodziec” (Oniszczenko, 1997, s. 10).

„Aktywność” rozumiana jest przez Bussa i Plomina jako „czynności motoryczne związane z głową, kończynami górnymi i dolnymi oraz tułowiem” (Oniszczenko, 1997, s. 12), zaś głównymi jej składnikami jest szybkość działania i wigor. Osoby uzyskujące wysokie wyniki w tej skali „charakteryzuje zarówno duża energetyczność zachowania, jak i wysokie tempo. [...]. Osoby takie wykazują też tendencję do stałego bycia w ruchu, do pośpiechu, do wykonywania więcej czynności niż inni ludzie” (Oniszczenko, 1997, s. 12). Cechą stylistyczną teorii EAS jest to, iż „opisuje ona sposób, w jaki człowiek się zachowuje niezależnie od treści samego zachowania” (Oniszczenko, 1997, s. 12).

„Towarzystwość” to ogólna tendencja „do poszukiwania innych ludzi i przebywania z nimi oraz unikania samotności” (Oniszczenko, 1997, s. 13), to pragnienie pozostawania z nimi w długotrwałym kontakcie. Ważnym aspektem tak rozumianej towarzyskości są nagrody społeczne, „takie jak wspólna aktywność.[...], uwaga otrzymywana od innych.[...] lub przynajmniej obecność zapobiegająca poczuciu izolacji”. To nagradzanie społeczne znajduje wyraz zwłaszcza w „inicjowaniu kontaktu społecznego przez inne osoby” (Oniszczenko, 1997, s. 13).

„Nieśmiałość” rozumiana jest w teorii EAS jako nieśmiałość przejawiana w towarzystwie innych osób, wyrażająca się w zahamowaniu i skrępowaniu, „którym towarzyszy poczucie napięcia i dyskomfortu oraz dążenie do wycofywania się z interakcji społecznych” (Oniszczenko, 1997, s. 14). „Nieśmiałość” – to lęk przed obcymi, „Towarzystwość” – preferowanie kontaktów z innymi dziećmi i „niechęć do bycia pozostawionym samemu przez osoby dorosłe” (Oniszczenko, 1997, s. 14).

C. Zakładano, że na przyszłą pozycję społeczną ucznia w klasie mogły wywierać wpływ systemy oddziaływania postaw rodzicielskich kształtujące samoocenę i pewność siebie, poczucie możliwości i skuteczności działania, a także, ewentualnie, indukujące lęk, który w wyniku niesprzyjających warunków mógł zostać zgeneralizowany. Jako użyteczną, wybrano koncepcję postaw rodzicielskich Ziemskiej (1980, 1986; por. Grochowska, 1993), ujmującą relację między dzieckiem a rodzicami wzdłuż następujących wymiarów: Dystansu, Bezradności, Koncentracji i Górowania. Analiza tych wymiarów umożliwiła autorce zbudowanie typologii pozytywnych i negatywnych postaw rodzicielskich, rozumianych jako dwubiegunowe wymiary, a także skonstruowanie narzędzia do pomiaru tych postaw – „Kwestionariusza postaw”. Postawy rodzicielskie opisane przez Ziemską przejawiają się w tendencji do: 1. Odtrącania – akceptowania, 2. Nadmiernego wymagania – uznawania praw dziecka, 3. Nadmiernego chronienia – dawania rozumnej swobody oraz 4. Unikania – współdziałania.

Postawa odtrącająca sprzyja kształtowaniu się u dziecka takich cech, jak: agresywność, nieposłuszeństwo, kłótniwość, kłamliwość, tendencja do popełniania kradzieży, zahamowanie rozwoju uczuć wyższych, zachowania się aspołeczne. Może powodować za-

straszenie, bezradność, zahamowania w przystosowaniu się do nowych warunków, zaś w przypadku nagłego odtrącenia – reakcje nerwicowe (Ziemska, 1986). Akceptacja dziecka przez rodziców sprzyja kształtowaniu się zdolności do wyrażania uczuć: staje się ono przyjacielskie, wesołe, miłe, usługujące, współczujące, a także – dzięki poczuciu bezpieczeństwa – odważne.

Postawa nadmiernego wymagania, polegająca na nadmiernym korygowaniu i krytyce, sprzyja kształtowaniu się u dziecka braku wiary we własne siły, niepewności, lęklivosti, różnego rodzaju obsesji, przewrażliwienia, uległości i braku zdolności do koncentracji. Efektem takiej postawy mogą być trudności szkolne i trudności z przystosowaniem społecznym. Przy braku dobrego kontaktu z rówieśnikami objawy te mogą się nasilać, prowadząc do niskich aspiracji, braku opanowania emocjonalnego i skłonności do frustracji (Ziemska, 1986). Uznawanie praw dziecka w rodzinie wpływa, z kolei, na kształtowanie się poczucia więzi z rodzicami, solidarności z nimi, jednocześnie braku poczucia bezwzględnej od nich zależności, zdolności do samodzielnego podejmowania zadań, do zachowań twórczych.

Postawa przejawiająca się w nadmiernym chronieniu może prowadzić do wytworzenia się zależności dziecka od rodziców, jego bierności, braku inicjatywy, opóźnienia w rozwoju społecznym – ustepliwości, ugodowości. U „dziecka rozpieszczonego” możemy obserwować w bezpośrednich kontaktach nadmierną pewność siebie, zawyżone poczucie własnej wartości, brak powściągliwości, zarozumiałość, egoizm wobec najbliższych. W sytuacji samotności, dziecko może przejawiać niepokój, niepewność, ogólne złe samopoczucie psychiczne. Rozumna swoboda i zaufanie dawane dziecku prowadzą do ważnych konsekwencji. Dziecko staje się gotowe do podejmowania trudnych i nowych zadań, a także wykazuje gotowość do kończenia ich, staje się pomysłowe, bystre, zdolne do współdziałania z rówieśnikami, pewne siebie w relacjach interpersonalnych, łatwo przystosowujące się do różnych sytuacji społecznych.

Postawa unikania kontaktu z dzieckiem sprawia, że staje się ono niezdolne do nawiązywania trwałych więzi uczuciowych, uczuciowo niestałe, zmienne w swoich planach, nastawione antagonistycznie do społeczeństwa i jego instytucji, przy tym niezdolne do obiektywnych ocen, skłonne do przechwałek. Brak poczucia więzi z rodzicami może prowadzić do tego, że czuje się samotne, prześladowane, co z kolei uruchamia tendencje do pocieszania się, roztkliwiania się nad sobą. Dziecko takie bywa niezdolne do wytrwałości i koncentracji w nauce, lękliwe, nieufne, konfliktowe z otoczeniem. Postawa współdziałająca z dzieckiem powoduje, iż staje się ono ufne wobec rodziców, wykazuje gotowość do nawiązywania z nimi trwałych więzów emocjonalnych, współpracy w wielu obszarach, współdziałania. Poczucie stabilności sprawia, że nie ma poczucia zagrożenia. Zadowolenie z pracy i podejmowanego wysiłku wpływa na podniesienie poziomu wytrwałości, gotowości do współdziałania i podejmowania zobowiązań, a także autentycznego zainteresowania innymi.

Metoda

Pomiar zmiennych

Grupę 52 dzieci (23 dziewczynki i 29 chłopców) z VII i VIII klasy szkoły podstawowej w Wawrochach zbadano kwestionariuszem postaw rodzicielskich Ziemskiej (Ziemska, 1980), „Kwestionariuszem EAS-C” Bussa i Plomina (Oniszczenko, 1997) wersją dla rodziców i nauczycieli, „Kwestionariuszem samooceny” Niebrzydowskiego (Niebrzydowski, 1989) oraz „Stylami zachowania się” Strzałeckiego. W prezentowanych badaniach zastosowano zmodyfikowaną wersję tego kwestionariusza (Wersja B – 60 pytań), przeznaczoną do charakterystyki dzieci dokonywanej przez rodziców lub/i nauczycieli. (Strzałeckie, 1999 b). W badaniach wykorzystano oszacowanie osobowości dzieci przez rodziców.

Łącznie uwzględniono 19 zmiennych niezależnych oraz dwie zmienne zależne: uznanie społeczne i popularność (tabela 1). Zmienna zależna – pozycja społeczna (uznanie społeczne i popularność) kontrolowana była za pomocą testu socjometrycznego (Molak, 1965), dzięki któremu ustalono miejsce każdego ucznia w hierarchii społecznej klasy ze względu na trzy kryteria: atrakcyjność osobistą, zdolności i umiejętności oraz wzajemne zaufanie.

Hipotezy

Podstawowe hipotezy operacyjne, dotyczące trzech dziedzin uwzględnionych w badaniach – dziedziny osobowości, dziedziny temperamentu i dziedziny oddziaływań rodzicielskich, orzekały, iż:

1. Na pozycję społeczną uczniów w klasie ma pozytywny wpływ sprawność systemu osobowościowego, to znaczy, iż między czynnikami kwestionariusza „Style zachowania się” Strzałeckiego i „Kwestionariuszem samooceny” Niebrzydowskiego a kryterium występują dodatnie i statystycznie istotne korelacje.
2. Na pozycję społeczną uczniów w klasie mają wpływ cechy temperamentu: niskie wyniki w skalach Emocjonalności i Nieśmiałości oraz wysoka Aktywność i Towarzystwość kwestionariusza EAS-C Bussa i Plomina korelują dodatnio z pozycją społeczną uczniów.
3. Na pozycję społeczną ucznia w klasie wpływ mają pozytywne style wychowania w rodzinie. Zgodnie z przyjętą koncepcją postaw rodzicielskich Ziemskiej oznacza to, iż między pozytywnymi postawami rodzicielskimi a pozycją społeczną uczniów występują statystycznie istotne korelacje dodatnie.

Wyniki

Obliczono średnie, odchylenia standardowe i korelacje wszystkich zmiennych z kryterium, którym była ocena popularności i uznania społecznego w klasie (zob. tabela 1).

1. Widać wyraźnie, iż na pozycję społeczną ucznia w klasie wpływ mają cechy osobowości mierzone za pomocą „Stylów zachowania się”, a także „Kwestionariusza samooceny” Niebrzydowskiego. Okazuje się, że zarówno ogólny napęd i radość życia („Aprobata życia”: $r_u = 0,42$; $r_p = 0,39$), połączona z brakiem objawów neurotycznych („Siła

ego”: $r_u = 0,48$; $r_p = 0,47$) i ambitne programy życiowe („Samorealizacja”: $r_u = 0,31$; $r_p = 0,31$) w poważnym stopniu współtworzą warunki psychologiczne uzyskiwania popularności w grupie. W statystycznie istotny sposób sprzyja temu pozytywna samoocena (cechy pozytywne kwestionariusza Niebrzydowskiego korelują ze społecznym uznaniem $r = 0,41$ oraz z popularnością $r = 0,39$, zaś cechy negatywne z uznaniem i z popularnością $r = -0,30$). Hipoteza 1 została więc potwierdzona.

Widać także, iż na pozycję społeczną ucznia w grupie (uznanie społeczne i popularność) wyraźny wpływ mają negatywne postawy rodzicielskie: korelacje wszystkich skal kwestionariusza postaw rodzicielskich Ziemskiej, będących wyrazem negatywnych postaw, są istotne statystycznie zarówno z uznaniem społecznym, jak i popularnością (tabela 1). Hipoteza 2 została także potwierdzona.

W interesujący sposób uzupełnia tę interpretację analiza czynników temperamentalnych. Spośród skal „Kwestionariusza EAS-C” najwyższe statystycznie istotne ujemne korelacje z uznaniem społecznym (U) i popularnością (P) uzyskała „Emocjonalność”, zarówno oceniana przez rodziców ($r_u = -0,39$, $r_p = -0,41$), jak i nauczycieli ($r_u = -0,37$, $r_p = -0,33$). Z pozostałych skal jedynie korelacja „Nieśmiałości” z uznaniem społecznym, oceniana przez nauczycieli, uzyskała niski, ale przyjęty poziom istotności ($r_u = -0,29$, $p < 0,05$). Analizując konfigurację wyników skal kwestionariusza temperamentu można z łatwością powiedzieć, iż pozycja społeczna ucznia w klasie zależy w dużym stopniu od jego stabilności emocjonalnej i braku symptomów niepokoju oraz braku lęku związanego z kontaktami z obcymi. Hipoteza 3 została więc częściowo potwierdzona.

Tabela 1. Korelacje postaw rodzicielskich, czynników temperamentu i osobowości z Pozycją społeczną i Popularnością uczniów w klasie (N=52)

Zmienne niezależne	Średnia	Odchylenie standardowe	Korelacja z uznaniem społecznym (U)	Korelacja z popularnością (P)	Poziom istotności p (U)	Poziom istotności p (P)
Postawy rodzicielskie						
1. Górowanie	12,6	3,2	-0,36	-0,33	0,01	0,05
2. Bezradność	12,9	3,3	-0,39	-0,42	0,01	0,01
3. Koncentracja	12,4	3,2	-0,28	-0,28	0,05	0,05
4. Dystans	6,9	2,8	-0,38	-0,42	0,01	0,01
Samoocena						
5. Cechy pozytywne	37,6	14,2	0,41	0,39	0,01	0,01
6. Cechy negatywne	31,2	14,9	-0,30	-0,30	0,05	0,05
Temperament Wersja dla Rodziców						
7. Emocjonalność	14,6	3,2	-0,39	-0,41	0,01	0,01
8. Aktywność	18,3	3,6	0,01	0,04	n.i.	n.i.

9. Towarzyskość	18,9	3,1	0,05	0,06	n.i.	n.i.
10. Nieśmiałość	11,3	2,9	-0,20	-0,22	n.i.	n.i.
Temperament						
Wersja dla Nauczycieli						
11. Emocjonalność	11,99	3,2	-0,37	-0,33	0,05	0,05
12. Aktywność	15,4	4,2	0,20	0,20	n.i.	n.i.
13. Towarzyskość	17,7	2,9	0,09	0,09	n.i.	n.i.
14. Nieśmiałość	14,3	3,6	-0,29	-0,26	0,05	n.i.
Osobowość						
15. Aprobata życia	13,3	4,2	0,42	0,39	0,01	0,01
16. Siła ego	18,9	7,3	0,48	0,47	0,01	0,01
17. Samorealizacja	9,65	3,3	0,31	0,31	0,05	0,05
18. Giętkość struktur poznawczych	20,9	5,5	0,24	0,22	n.i.	n.i.
19. Wewnętrzna sterowność	15,1	3,5	0,12	0,11	n.i.	n.i.
Zmienna zależna:						
Pozycja Społeczna						
20. Uznanie Społeczne (U)	6,5	4,6	-	-	-	-
21. Popularność (P)	3,9	2,6	-	-	-	-

2. W celu pełniejszego uchwycenia wpływu wszystkich zmiennych na kryterium wykonano analizę regresji (krokową postępującą). W skład równania regresji przybliżającego Uznanie Społeczne (tabela 1, zmienna 20) weszły następujące zmienne niezależne (w nawiasach podano wagi beta): 15-Aprobata życia (0,51), 19-Wewnętrzna sterowność (-0,42), 16-Giętkość struktur poznawczych (0,30), 9-Towarzyskość (-0,27), 7-Emocjonalność (-0,24), 10-Nieśmiałość (-0,22): ocena dokonywana przez rodziców, 2-Bezradność (-0,21), 13-Towarzyskość (-0,16): ocena dokonywana przez nauczycieli. Korelacja wielokrotna obliczona z tego równania wynosi $R = 0,71$ ($p < 0,001$), co tłumaczy 49% wariancji kryterium.

W skład równania regresji, obliczonego tą samą metodą, uwzględniającego same czynniki „Stylów zachowania się” weszły następujące zmienne: 13-Aprobata życia (0,50), Silne ego (0,44), 19-Wewnętrzna sterowność (-0,27), Giętkość struktur poznawczych (-0,18). Korelacja wielokrotna $R = 0,59$ ($p < 0,0004$) tłumaczy 35% wariancji Uznania Społeczne.

Odpowiednie równanie regresji obliczone dla Popularności, uwzględniające wszystkie zmienne, ma następującą postać: $Y = 0,44X_{15} + 0,35X_{19} + 0,30X_9 - 0,28X_{10} + 0,25X_{16} - 0,21X_{13} -$

0,21X7-0,19X2-0,18X4. Korelacja wielokrotna obliczona z tego równania wynosi: $R=0,72$ ($p<0,0001$) i tłumaczy 52% wariacji kryterium.

W skład równania regresji uwzględniającego tylko czynniki „Stylów zachowania” weszły: Silne ego (0,47), Aprobata życia (0,46), Wewnętrzna sterowność (-0,23), Giętkość struktur poznawczych (-0,22). Korelacja wielokrotna tych zmiennych z Popularnością $R=0,57$ ($p<0,0008$) tłumaczy 33% wariacji kryterium.

Dyskusja

Można próbować stworzyć wstępny model psychologiczny dziecka, które zyskuje pozytywny status społeczny w grupie. Stabilne, pozytywnie zdeterminowane tło genetyczne, oszacowane za pomocą „Kwestionariusza temperamentu EAS”, sprzyja uzyskaniu pozycji i popularności w grupie. Zwraca uwagę rola stabilności emocjonalnej i braku objawów neurotycznych. Uzyskane wyniki zgodne są w tym względzie z dotychczasowymi ujęciami teoretycznymi i danymi empirycznymi pokazującymi, iż zrównoważenie emocjonalne, przejawiające się w stałości zachowań jednostki w czasie, jest jednym z ważniejszych czynników wsparcia psychologicznego udzielanego innym i istotnym czynnikiem zjednującym uznanie. Uczniowie zrównoważeni emocjonalnie i wykazujący śmiałość w kontaktach z kolegami zyskują uznanie i pozycję w grupie.

Korzystnemu rozkładowi czynników temperamentalnych musi towarzyszyć pozytywne tło rodzinne. Rodzice nie mogą indukować lęku prowadzącego do obawy przed kontaktami z innymi, obawy przed konfrontacją i koniecznością bronięcia swego punktu widzenia. Muszą w sposób bezpośredni – poprzez obserwowane przykłady rozwiązywania konfliktów, a także pośrednio – poprzez okazywaną aprobatę i miłość, blokujące powstawanie mechanizmów lękowych, sprzyjać asertywności, odwadze, umiejętności przeciwstawienia się innym. Uzyskane wyniki za pomocą kwestionariusza postaw rodzicielskich Ziemskiej są zgodne z wnioskami podobnych badań Niebrzydowskiego i Stasiołek (1999), przeprowadzonych na grupie studentów i za pomocą innych narzędzi pomiaru. W badaniach tych autorów najbardziej korzystne dla rozwoju przywództwa studentów są ukształtowane na średnim poziomie postawy: wymagająca i liberalna rodziców (mierzone za pomocą kwestionariusza stosunków między rodzicami a dziećmi PCR Roe i Siegelmana), a także następujące cechy 16-czynnikowego kwestionariusza osobowości Cattella: siła charakteru (C+), dominacja (E+), ekspansywność (F+), odwaga (H+), niekonwencjonalność (M+), racjonalizm (N+), obwinianie się (O-), radykalizm (Q1+), samowystarczalność (Q2+), samoocena (Q3+) oraz napięcie nerwowe (Q4-). Widać wyraźnie, iż mimo innej grupy osób i innych narzędzi, ogólny wzór postaw rodzinnych wpływających na kształtowanie się pozycji społecznej w grupie jest podobny. Interesujące jest to, iż układ cech kwestionariusza Cattella, uzyskany przez Niebrzydowskiego i Stasiołek, wiążący się statystycznie z przywództwem studentów, jest uderzająco podobny do konfiguracji cech tego samego kwestionariusza zidentyfikowanej przez Dmowską (1995) w grupie tzw. twórczych biznesmenów (por. Strzałecki, Kot, 2000). Wzór ten jest także podobny do konfiguracji cech charakteryzujących ludzi twórczych, wyłonionej przez samego Cattella (1963).

Zwraca to uwagę na rolę cech osobowościowych współwyznaczających pozycję społeczną uczniów w grupie. Świadczą o tym wyniki uzyskane za pomocą kwestionariusza

„Style zachowania się” (operacyjnej definicji modelu „Stylu Twórczego Zachowania”), stanowiącego zasadnicze ramy teoretyczne układu wyjaśniania w prezentowanych badaniach. Konfiguracja czynników „Stylów zachowania się”, które weszły w skład równań regresji wyjaśniających obie zmienne kryterialne – zarówno Uznanie Społeczne jak i Popularność, jest bardzo zbliżona, podobnie jak i wartości korelacji wielokrotnych wyznaczonych z obu równań ($R = 0,59$ i $R = 0,57$). Istotną rolę odgrywają tu takie cechy, jak: zdolność samodzielnego podejmowania decyzji i umiejętność kierowania własnym postępowaniem, a także ogólny wigor i napęd życiowy („Aprobata życia”); umiejętność samodzielnego radzenia sobie w różnych sytuacjach i brak poszukiwania wsparcia ze strony innych, zdolność utrzymywania przyjętego kierunku działań, zdolność realizowania postawionych zadań, brak objawów neurotycznych („Siła ego”); umiejętność przeciwstawiania się presji grupy i zdolność realizowania własnych celów wbrew naciskom innych („Wewnętrzna sterowność”); gotowość do podejmowania trudnych zadań („Giętkość struktur poznawczych”) oraz wysoka samoocena (Kwestionariusz samooceny Niebrzydowskiego). Interesujące, iż właśnie dziedzina osobowościowa reprezentowana przez „Style zachowania się” i „Kwestionariusz samooceny” najpełniej tłumaczy zmienne zależne w referowanych badaniach. Jak się okazało, dodanie do „Stylów zachowania się” pozostałych zmiennych niezależnych zastosowanych w badaniach (tabela 1), przyczyniło się w stosunkowo niewielkim stopniu do wzrostu korelacji wielokrotnych (od wartości 0,59 i 0,57 do 0,71 i 0,72 odpowiednio dla Uznanie Społeczne i Popularności). Może to świadczyć o dużej mocy eksplanacyjnej modelu „Stylu Twórczego Zachowania” również w kontekście zachowań uczniów w klasie. Stawia to zatem jeszcze raz w centrum uwagi zagadnienie poszukiwania wspólnego układu cech osobowości, decydującego o powodzeniu ludzi w różnych kontekstach życiowych: pozycji w grupie, twórczości w nauce i przedsiębiorczości, określanego terminem „sprawność systemu osobowościowego” (Strzałecki, 1989, 1996, 2000; Strzałecki, Kot, 2000) lub „osobowość efektywna” (Obuchowski, 1982, 1985), jako kluczowego pojęcia psychologicznego wyjaśniającego zachowanie się ludzi.

LITERATURA CYTOWANA

- Aronson, E., Wilson, T.D., Akert, R.M. (1997). *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Buss, A.H., Plomin, R. (1986). The EAS approach to temperament. W: R. Plomin, J. Dunn (red.) *The study to temperament. Changes, continuities and challenges* (s. 67-79). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Cattell, R.B. (1963). The personality and motivation of the researcher from measurement of contemporaries and from biography. W: C.W. Taylor, F. Barron (red.) *Scientific creativity: its recognition and development* (s. 119-131). New York: Wiley.
- Cialdini, R. (1994). *Wywieranie wpływu na ludzi*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Dmowska, J. (1995). *Wizerunek osobowościowy twórczego przedsiębiorcy*. Praca magisterska pisana pod kierunkiem prof. A. Strzałeckiego. Toruń: UMK Wydział Humanistyczny.

- Dymkowski, M. (1992). Samowartościowanie jako inhibitor myślenia twórczego. W: Cz. S. Nosal (red.) *Twórcze przetwarzanie informacji. Ujęcie poznawcze* (s. 98-106). Wrocław: Delta.
- Grochowska, A. (1993). Wybrane metody badania postaw rodzicielskich. W: S. Siek (red.) *Wybrane metody badania osobowości* (s. 391-422). Warszawa: Wydawnictwa ATK.
- Lasecka, A. (1999). *Wpływ samooceny i umiejscowienia poczucia kontroli na twórczość plastyczną dzieci 7-letnich*. Praca magisterska pisana pod kierunkiem prof. A. Strzałeckiego. Warszawa: ATK.
- Molak, A. (1965). Socjometria, jej technika badawcza i zastosowanie. W: L. Wołoszynowa (red.) *Materiały do nauczania psychologii*. S. III, tom 1. Warszawa: Nasza Księgarnia.
- Niebrzydowski, L. (1989). *Psychologia wychowawcza: samoświadomość, aktywność, stosunki interpersonalne*. Warszawa: PWN.
- Niebrzydowski, L., Stasiulek, M. (1999). Rodzinne i osobowościowe uwarunkowania przywództwa wśród studentów. *Forum Psychologiczne* 4, 2, 167-178.
- Obuchowski, K. (1982). Badania osobowości efektywnej. W: K. Obuchowski, W. Paluchowski (red.) *Efektywność a osobowość* (s. 5-24). Wrocław: Ossolineum.
- Obuchowski, K. (1985). *Adaptacja twórcza*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Oniszczenko, W. (1997). *Kwestionariusz temperamentu EAS Arnolda H. Bussa i Roberta Plomina. Wersje dla dorosłych i dzieci. Adaptacja polska. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Pszczółowski, T. (1978). *Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji*. Wrocław: Ossolineum.
- Reykowski, J. (1992). *Procesy motywacyjne. Motywacja. Osobowość*. Warszawa: PWN.
- Stasiakiewicz, M. (1999). *Twórczość i interakcja*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Stepulak, M. (1995). *Podejście systemowe we współczesnej psychologii polskiej*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Strzałeckie, A. (1969). *Wybrane zagadnienia psychologii twórczości*. Warszawa: PWN.
- Strzałeckie, A. (1989). *Twórczość a style rozwiązywania problemów praktycznych*. Wrocław: Ossolineum.
- Strzałeckie, A. (1992). Philosophy and/or psychology of discovery. A reinterpretation. W: R. Trappl (red.) *Cybernetics and systems* (s. 577-584). Singapore: World Scientific Publication.
- Strzałeckie, A. (1993). Styles of creative problem solving. W: T. Marek (red.) *Psychological mechanisms of human creativity. The temptation for reassessment* (s. 7-24). Delft: Eburon.
- Strzałeckie, A. (1996). Styl twórczego zachowania: model ogólny i jego zastosowania, *Studia z Psychologii*, VII, 159-182.
- Strzałeckie, A. (1998). Motivation for choosing a scientific career, *Polish Psychological Bulletin*, 29, 3, 255-269.
- Strzałeckie, A. (1999 a). *Style zachowania się. Kwestionariusz – Wersja A*. Warszawa: Instytut Psychologii. Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Strzałeckie, A. (1999 b). *Style zachowania się. Kwestionariusz – Wersja B*. Warszawa: Instytut Psychologii. Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

- Strzałecki, A. (1999 c). O interakcyjnym sposobie uprawiania badań psychologicznych nad twórczością, *Zagadnienia Naukoznawstwa*, 141-142, 3-4, 361-368.
- Strzałecki, A. (2000). Creativity in design: General model and its verification, *Technological Forecasting and Social Change*, 64, 2-3, 241-260.
- Strzałecki, A., Furmański, J. (2000). *Temperamentalne i osobowościowe uwarunkowania percepcji muzyki*. Warszawa: Instytut Psychologii. Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego (nie opublikowany maszynopis).
- Strzałecki, A., Kot, D. (2000). Osobowościowe wymiary twórczej przedsiębiorczości, *Przegląd Psychologiczny*, 3 (w druku).
- Strzałecki, A., Rudnicka, E. (1998). Reprezentacje poznawcze tekstu literackiego i reklamowego. Twórca i odbiorca jako uczestnicy procesu komunikacyjnego. W: A. Strzałecki (red.) *Percepcja reklamy. Zagadnienia psychologiczne* (s. 254-295). Warszawa: Wydawnictwo ATK.
- Ziemska, M. (1980). *Postawy rodzicielskie*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Ziemska, M. (1986). *Rozwój dziecka w rodzinie i poza rodziną*. Warszawa: PWN.